

Интерактив ta'lim texnologiyalari asosida talabalarning tanqidiy fikrlash kompetensiyalarini takomillashtirish metodikasi

Mirzayeva Nasiba Baxtiyor qizi –

Axborot texnologiyalari va menejment universiteti

Filologiya kafedrası ingliz tili o'qituvchisi

E-mail: mnasiba562@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada oliy ta'lim jarayonida talabalarning tanqidiy fikrlash kompetensiyalarini interaktiv ta'lim texnologiyalari asosida takomillashtirishning nazariy va metodik asoslari tahlil qilinadi. Tadqiqotning dolzarbligi zamonaviy oliy ta'limda talabaning tayyor axborotni o'zlashtiruvchi subyekt emas, balki axborotni izlash, saralash, taqqoslash, dalillash, muammoni turli nuqtayi nazardan baholash va asoslangan xulosa chiqarishga qodir faol subyekt sifatida shakllanishi zarurati bilan belgilanadi. Maqolada tanqidiy fikrlash kompetensiyasining mazmuni, tarkibiy komponentlari hamda interaktiv ta'lim texnologiyalarining ushbu kompetensiyani rivojlantirishdagi pedagogik imkoniyatlari ilmiy manbalar asosida yoritiladi. Shuningdek, muammoli ta'lim, munozara, hamkorlikdagi ta'lim, loyiha va tadqiqotga yo'naltirilgan faoliyatni yagona metodik tizimga birlashtirish tamoyillari asoslanadi. Muallif tomonidan interaktiv ta'limni tashkil etishning maqsadli, mazmunli, jarayonli va diagnostik komponentlarini qamrab oluvchi metodik yondashuv taklif etiladi.

Kalit so'zlar: tanqidiy fikrlash, interaktiv ta'lim, ta'lim texnologiyasi, kompetensiya, oliy ta'lim, muammoli ta'lim, hamkorlik, refleksiya, metodika, pedagogik shart-sharoitlar.

Методика совершенствования компетенций критического мышления студентов на основе интерактивных образовательных технологий

Аннотация. В статье анализируются теоретические и методические основы совершенствования компетенций критического мышления студентов на основе интерактивных образовательных технологий в процессе высшего образования. Актуальность исследования обусловлена необходимостью формирования студента как активного субъекта обучения, способного самостоятельно искать, отбирать, сопоставлять и критически оценивать информацию, аргументировать собственную позицию и принимать обоснованные решения. Раскрывается содержание критического мышления как компетенции, характеризуются его основные структурные компоненты и педагогические возможности интерактивных технологий. Особое внимание уделяется проблемному обучению, дискуссии, сотрудничеству, проектной и исследовательской деятельности как взаимосвязанным элементам единой

методической системы. Обосновывается необходимость целенаправленного проектирования интерактивного образовательного процесса с учётом познавательной самостоятельности студентов, характера учебной задачи и механизмов обратной связи. Автором предлагается методический подход, объединяющий целевой, содержательный, процессуальный и диагностический компоненты развития критического мышления.

Ключевые слова: критическое мышление, интерактивное обучение, образовательные технологии, компетенция, высшее образование, проблемное обучение, сотрудничество, рефлексия, методика, педагогические условия.

Methodology for enhancing students' critical thinking competencies through interactive educational technologies

Annotation. This article examines the theoretical and methodological foundations of improving students' critical thinking competencies through interactive educational technologies in higher education. The relevance of the study is determined by the growing need to develop students as active learners who can independently search for, select, compare and critically evaluate information, justify their positions, and make reasoned decisions. The article clarifies the content of critical thinking as a competence and analyses its major structural components, including analytical, evaluative, argumentative, reflective and problem-solving dimensions. Particular attention is paid to problem-based learning, discussion, collaborative learning, project work and inquiry-oriented activities as interconnected elements of a coherent methodological system. The study argues that interactive learning should not be reduced to the mechanical use of individual classroom techniques. Its effectiveness depends on the purposeful design of learning situations that require students to question assumptions, examine evidence, consider alternative perspectives and formulate justified conclusions. A methodological approach integrating target, content, procedural and diagnostic components is proposed.

Keywords: critical thinking, interactive learning, educational technologies, competence, higher education, problem-based learning, collaboration, reflection, methodology, pedagogical conditions.

KIRISH

Bugungi oliy ta'lim tizimida ta'lim natijasini faqat ma'lum hajmdagi bilimlarni egallash bilan belgilash yetarli emas. Raqamli axborot makonining kengayishi, bilimlarning tez yangilanishi, turli manbalardan kelayotgan ma'lumotlarning ko'payishi talabaning axborotni mustaqil tahlil qila olishi, uning ishonchliligini baholashi, turli qarashlarni taqqoslashi va dalillarga tayangan holda xulosa chiqarishini talab etmoqda. Shu nuqtayi nazardan, tanqidiy fikrlash oliy ta'limning muhim natijalaridan biri sifatida qaralishi tabiiydir. Tanqidiy fikrlash tushunchasi pedagogika, psixologiya va falsafa kesishmasida shakllangan murakkab ilmiy kategoriya bo'lib, u shaxsning tayyor fikrni qabul qilishidan ko'ra, fikrning asosini tekshirish, dalil va xulosalar o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash, muqobil nuqtayi nazarlarni ko'rib chiqish hamda o'z qarorini asoslash jarayonini ifodalaydi. J.Dyui reflektiv fikrlashni muayyan e'tiqod yoki bilimni uning asoslari va oqibatlarini faol, izchil va ehtiyotkorlik bilan ko'rib chiqish bilan bog'lagan. Keyingi tadqiqotlarda esa tanqidiy fikrlash tahlil, baholash, xulosa chiqarish, tushuntirish va o'z-o'zini nazorat qilish kabi operatsiyalar majmuasi sifatida talqin etilgan.

Interaktiv ta'lim texnologiyalari mazkur jarayon uchun alohida pedagogik imkoniyat yaratadi. Chunki interaktiv ta'limda talaba bilimni tayyor shaklda qabul qiluvchi emas, balki

savol beruvchi, fikr bildiruvchi, dalil keltiruvchi, sheriklarining qarashlarini tahlil qiluvchi va umumiy qarorga kelishda ishtirok etuvchi subyektga aylanadi. Biroq interaktivlikning o'zi tanqidiy fikrlashni avtomatik ravishda shakllantirmaydi. Talabalar faol gapirishi yoki guruhda ishlashi mumkin, ammo ularning faoliyati dalillarni tahlil qilish, muammoni baholash va asoslangan xulosa chiqarishga yo'naltirilmasa, kutilgan kompetensiyaviy natija yuzaga kelmasligi mumkin. Shu sababli interaktiv ta'lim texnologiyalarini tanqidiy fikrlashni rivojlantirish metodikasi bilan bog'lashda ikki jihat muhim: birinchidan, o'quv faoliyatining mazmuni yuqori darajadagi fikrlash operatsiyalarini talab qilishi; ikkinchidan, o'qituvchi ushbu operatsiyalarni bosqichma-bosqich qo'llab-quvvatlovchi pedagogik sharoitlarni yaratishi. Mazkur maqolaning asosiy muammosi aynan shu bog'liqlikni metodik jihatdan asoslashdan iborat.

Tadqiqotning maqsadi oliy ta'limda interaktiv ta'lim texnologiyalari asosida talabalarning tanqidiy fikrlash kompetensiyalarini takomillashtirishga xizmat qiluvchi metodik yondashuvning nazariy asoslarini aniqlash va uning tarkibiy xususiyatlarini ilmiy jihatdan asoslashdan iborat. Ushbu maqsad tanqidiy fikrlashning pedagogik mazmunini aniqlash, interaktiv ta'limning imkoniyatlarini tahlil qilish, ular o'rtasidagi metodik bog'liqlikni ochib berish va samarali ta'lim jarayonini loyihalash tamoyillarini belgilashni nazarda tutadi. Tadqiqotning metodologik asosini faoliyatga yo'naltirilgan, kompetensiyaviy, shaxsga yo'naltirilgan, konstruktivistik va refleksiv yondashuvlarning o'zaro uyg'unligi tashkil etadi. Faoliyatga yo'naltirilgan yondashuv talabaning bilimni faoliyat jarayonida egallashiga urg'u beradi. Kompetensiyaviy yondashuv esa bilim, ko'nikma, munosabat va ularni real vaziyatlarda qo'llash qobiliyatining birligini nazarda tutadi. Konstruktivistik nuqtayi nazardan bilim talaba tomonidan tayyor holda qabul qilinmaydi, balki avvalgi tajriba, yangi axborot va ijtimoiy muloqot asosida faol ravishda quriladi. Tadqiqotda ilmiy adabiyotlarni nazariy tahlil qilish, qiyosiy tahlil, umumlashtirish, pedagogik modellash va metodik sintez usullaridan foydalanildi. Mazkur maqola empirik tajriba natijalarini taqdim etishga emas, interaktiv ta'lim texnologiyalari va tanqidiy fikrlash kompetensiyasi o'rtasidagi metodik bog'liqlikni nazariy jihatdan asoslashga yo'naltirilgan. Shu bois unda statistik ko'rsatkichlar sun'iy ravishda keltirilmaydi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Tanqidiy fikrlash masalasi XX asr boshlaridan boshlab pedagogik tadqiqotlarning muhim yo'nalishlaridan biriga aylangan. J. Dewey reflektiv fikrlashni tajribaga asoslangan ta'lim bilan bog'lab, o'quvchining shunchaki ma'lumotni eslab qolishi emas, balki muammo ustida fikr yuritishi zarurligini ta'kidlagan. R. Ennis tanqidiy fikrlashni qaror qabul qilish va nimaga ishonish yoki qanday harakat qilishni belgilashga qaratilgan oqilona va reflektiv fikrlash sifatida izohlaydi. P. Facione tomonidan ishlab chiqilgan konseptual doirada esa tahlil, interpretatsiya, baholash, xulosa chiqarish, tushuntirish va o'z-o'zini nazorat qilish muhim kognitiv ko'nikmalar sifatida ko'rsatiladi. R. Paul va L. Elder tanqidiy fikrlashni fikrlashning o'zini muntazam ravishda tahlil qilish va takomillashtirish jarayoni sifatida ko'radilar. Ularning yondashuvida aniqlik, aniqlashtirish, aniqlik darajasi, mantiqiylik, dalillilik va muhimlik kabi intellektual standartlar muhim o'rin tutadi. D. Halpern esa tanqidiy fikrlashni maqsadga yo'naltirilgan fikrlash faoliyati bilan bog'lab, uning real vaziyatlarda qaror qabul qilishga xizmat qilishini ko'rsatadi.

Interaktiv ta'lim bo'yicha tadqiqotlarda esa o'quvchining faol ishtiroki, hamkorlikdagi faoliyat, muloqot va muammoli vaziyatlarning o'zlashtirish sifatiga ta'siri keng yoritilgan. M. Prince faol o'qitishning turli shakllarini tahlil qilib, talabaning o'quv jarayonidagi faol ishtiroki bilimlarni chuqurroq o'zlashtirishga xizmat qilishini qayd etadi. L. Vygotskiyning ijtimoiy-madaniy nazariyasi ham bilimning ijtimoiy muloqot orqali rivojlanishini tushuntirishda muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Shu bilan birga, interaktiv metodlarning mavjudligi va ularning alohida samaradorligi haqidagi tadqiqotlar ko'p bo'lsa-

da, aynan qaysi interaktiv faoliyat qaysi tanqidiy fikrlash operatsiyasini faollashtirishi, ularni qanday ketma-ketlikda tashkil etish va natijani qanday diagnostika qilish masalalari yaxlit metodik tizim sifatida yanada chuqurroq asoslashni talab etadi. Mazkur maqolaning ilmiy yo'nalishi shu metodik bo'shliqni to'ldirishga qaratilgan.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Kompetensiya tushunchasi bilimni bilishdan ko'ra, uni vaziyatga mos ravishda qo'llash imkoniyatini ifodalaydi. Shuning uchun tanqidiy fikrlash kompetensiyasini faqat mantiqiy operatsiyalar majmui sifatida talqin qilish cheklangan yondashuv bo'ladi. Talaba muammoni anglash, tegishli ma'lumotni tanlash, dalillarni baholash, o'z pozitsiyasini shakllantirish, qarama-qarshi fikrlarni hisobga olish va yakuniy qarorni asoslash jarayonlarida kognitiv hamda metakognitiv faoliyatni birgalikda amalga oshiradi.

Tanqidiy fikrlash kompetensiyasining birinchi komponenti analitik komponentdir. U muammoni qismlarga ajratish, sabab va oqibatlarni aniqlash, tushunchalar o'rtasidagi aloqalarni ko'rish va dalillarning tarkibini tahlil qilishni o'z ichiga oladi. Ikkinchi komponent baholovchi komponent bo'lib, manbaning ishonchliligi, dalilning yetarliligi va fikrning mantiqiyligini aniqlash bilan bog'liq. Uchinchi komponent argumentativ komponent bo'lib, shaxsning o'z xulosasini dalillar bilan asoslay olish qobiliyatini ifodalaydi. To'rtinchi komponent refleksiv komponent bo'lib, talabaning o'z fikrlash jarayonini qayta ko'rib chiqishi, xatolarini anglash va zarur hollarda o'z qarashini o'zgartira olishini nazarda tutadi. Muammoni hal qilish komponenti ham alohida ahamiyatga ega. Tanqidiy fikrlovchi talaba muammoni faqat aniqlab qolmay, uning mumkin bo'lgan yechimlarini ishlab chiqadi, muqobillarni solishtiradi va tanlangan yechimning oqibatlarini baholaydi. Shu jihatdan tanqidiy fikrlash ijodiy fikrlash bilan ham kesishadi, biroq ular aynan bir xil hodisa emas: ijodiy fikrlash yangi imkoniyatlar yaratishga ko'proq yo'nalsa, tanqidiy fikrlash taklif etilgan g'oya va yechimlarning asoslanganligi hamda maqbulligini tekshiradi.

1-jadval.

Tanqidiy fikrlash kompetensiyasining tarkibiy komponentlari, mazmuni va namoyon bo'lish shakllari

Komponent	Mazmuni	Kutiladigan namoyon bo'lish shakli
Analitik	Muammoni qismlarga ajratish, aloqalarni aniqlash	Sabab-oqibatlarni izohlash, dalillarni tizimlashtirish
Baholovchi	Dalil, manba va fikrning ishonchliligini tekshirish	Manbalarni qiyoslash, kuchli va zaif dalillarni ajratish
Argumentativ	Fikrni dalillar asosida himoya qilish	Asoslangan pozitsiya va mantiqiy xulosa
Refleksiv	O'z fikrlashini kuzatish va qayta baholash	Xatoni tan olish, fikrni takomillashtirish
Muammoni hal qilish	Muqobil yechimlarni ishlab chiqish va tanlash	Vaziyatga mos, asoslangan qaror qabul qilish

Interaktiv ta'lim texnologiyalarining metodik imkoniyatlari

Interaktiv ta'lim texnologiyalarining asosiy xususiyati o'qituvchi va talaba, shuningdek talabalarning o'zaro faol muloqotiga asoslanishidir. Bunda ta'lim jarayoni bir tomonlama axborot uzatish modelidan ko'p tomonlama fikr almashish modeliga o'tadi. Mazkur o'zgarish tanqidiy fikrlash uchun zarur bo'lgan intellektual faoliyatni tabiiy ravishda kuchaytiradi, chunki talaba boshqa fikrlar bilan to'qnash kelganda o'z qarashining asoslarini aniqlashga majbur bo'ladi.

Munozara va akademik debatlar, avvalo, argumentatsiya va baholash ko'nikmalarini rivojlantiradi. Talaba o'z fikrini bildirishdan oldin masalani tushunishi, pozitsiyasini dalillar

bilan mustahkamlashi va qarshi fikrga javob berishi kerak. Bunda munozaraning samaradorligi ishtirokchilar soniga emas, savolning muammolilik darajasiga va dalillarga murojaat qilish talabiga bog'liq. Muammoli ta'lim tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning yana bir muhim vositasidir. Muammoli vaziyatda talaba tayyor algoritmgga ega bo'lmaydi; u mavjud bilimlari bilan yangi vaziyat o'rtasidagi nomuvofiqlikni aniqlashi va yechim izlash jarayonida yangi bilimlarni faol ravishda o'zlashtirishi kerak. Muammoning bir nechta maqbul yechimi mavjud bo'lishi talabani muqobil variantlarni solishtirishiga sharoit yaratadi. Hamkorlikdagi ta'lim esa tanqidiy fikrlashning ijtimoiy tabiatini kuchaytiradi. Guruhdagi faoliyat davomida talabalar o'z qarashlarini tushuntiradi, boshqalarning fikrini tinglaydi, kelishmovchiliklarni dalil asosida hal qiladi va umumiy qarorga keladi. Bunday faoliyatda o'qituvchining vazifasi tayyor javobni berish emas, balki savollar orqali fikrlashni chuqurlashtirish va guruhdagi muloqotning ilmiy xarakterini ta'minlashdan iborat.

Loyiha va tadqiqotga yo'naltirilgan ta'lim tanqidiy fikrlashni real vazifalar bilan bog'laydi. Talaba muammoni aniqlaydi, ma'lumot izlaydi, manbalarni tanlaydi, ularni tahlil qiladi, xulosalar ishlab chiqadi va natijani boshqalarga taqdim etadi. Shu sababli loyiha faoliyati tanqidiy fikrlashning alohida operatsiyalarini emas, ularning kompleks tizimini rivojlantirish imkonini beradi.

2-jadval.

Interaktiv ta'lim texnologiyalarining tanqidiy fikrlashni rivojlantirishdagi metodik imkoniyatlari

Interaktiv texnologiya	Ustuvor fikrlash jarayoni	Metodik vazifa
Muammoli ta'lim	Muammoni aniqlash, gipoteza, xulosa	Noaniq vaziyatda mustaqil fikrlash
Munozara/debat	Argumentatsiya, baholash	Dalilga asoslangan pozitsiya
Hamkorlikdagi ta'lim	Qiyoslash, izohlash, kelishish	Turli nuqtayi nazarlarni integratsiya qilish
Loyiha metodi	Tadqiqot, sintez, qaror	Muammoni kompleks hal qilish
Refleksiv faoliyat	O'z-o'zini baholash	Fikrlash jarayonini anglash

Interaktiv ta'lim asosida tanqidiy fikrlashni takomillashtirish metodikasi

Taklif etilayotgan metodik yondashuv interaktiv texnologiyalarni alohida usullar yig'indisi sifatida emas, balki tanqidiy fikrlashning rivojlanish mantiqiga mos ravishda tashkil etiladigan yaxlit pedagogik tizim sifatida ko'radi. Mazkur tizim maqsad, mazmun, jarayon va diagnostika o'rtasidagi uzviylikka asoslanadi. Bunda har bir ta'limiy vaziyat talabani muayyan fikrlash operatsiyasini faollashtirish bilan birga, keyingi murakkabroq operatsiyaga o'tish uchun zamin yaratadi.

Metodikaning maqsadli komponenti talabani mustaqil tahlil, dalillarni baholash, argument qurish, muammoni hal qilish va refleksiya qilish qobiliyatlarini rivojlantirishni nazarda tutadi. Mazmuniy komponentda o'quv materiallari faqat faktlarni yetkazishga emas, balki savol, muammo, qarama-qarshi fikr va dalillarga boy vaziyatlar orqali o'zlashtirishga moslashtiriladi. Jarayonli komponentda esa o'qitishning interaktiv shakllari izchil qo'llanadi. Metodikaning diagnostik komponenti natijani faqat yakuniy test bilan aniqlashdan voz kechib, jarayon davomida talabani fikrlash sifatini kuzatishni nazarda tutadi. Formativ baholash, o'zaro baholash va refleksiya orqali talaba qaysi bosqichda qiynalayotganini anglaydi. O'qituvchi esa keyingi ta'limiy vaziyatni ushbu ma'lumot asosida moslashtirishi mumkin. Metodik tizimning muhim tamoyili bosqichma-bosqich murakkablashtirishdir.

Ilmiy yangilik va metodik ahamiyat. Mazkur tadqiqotning metodik yangiligi interaktiv ta'lim texnologiyalarini tanqidiy fikrlash kompetensiyasining tarkibiy operatsiyalari bilan funksional bog'lashga urg'u berilganidadir. Ya'ni metod tanlash "qaysi usul qiziqarli?" degan mezondan "ushbu faoliyat talabani qaysi fikrlash operatsiyasini faollashtiradi va u keyingi bosqichdagi qanday operatsiyaga olib keladi?" degan mezonga o'tkaziladi.

Taklif etilayotgan yondashuvda muammoli vaziyat, analitik faoliyat, argumentatsiya va refleksiya yagona sikl sifatida qaraladi. Ushbu siklning pedagogik qiymati shundaki, talaba nafaqat javobni topadi, balki javobga qanday kelganini tushuntirishga ham majbur bo'ladi. Natijada bilimning mazmuni bilan bir qatorda fikrlash jarayoni ham ta'lim predmetiga aylanadi. Metodik jihatdan mazkur yondashuv oliy ta'limning turli fanlariga moslashtirilishi mumkin.

XULOSA

Olib borilgan nazariy tahlil asosida interaktiv ta'lim texnologiyalari talabalarning tanqidiy fikrlash kompetensiyalarini takomillashtirish uchun katta pedagogik imkoniyatga ega, degan xulosaga kelish mumkin. Biroq bu imkoniyat texnologiyaning nomi yoki tashqi shakli bilan emas, uning qanday didaktik maqsadda va qanday fikrlash jarayonini faollashtirish uchun qo'llanilishi bilan belgilanadi. Tanqidiy fikrlash kompetensiyasi analitik, baholovchi, argumentativ, refleksiv va muammoni hal qilish komponentlarining o'zaro birligi sifatida qaralishi maqsadga muvofiq. Interaktiv ta'lim esa ushbu komponentlarni rivojlantirish uchun muloqot, hamkorlik, muammoli vaziyat, dalillar bilan ishlash va refleksiyani birlashtirish imkonini beradi.

Kelgusidagi empirik tadqiqotlarda ushbu metodikaning samaradorligini tajriba-sinov ishlari, diagnostik topshiriqlar, rubrikalar, kuzatuv va talabalarning refleksiv yozuvlari asosida aniqlash maqsadga muvofiq. Bunda natijalarni statistik jihatdan qayta ishlash interaktiv texnologiyalarning tanqidiy fikrlash kompetensiyasiga ta'sirini yanada aniqroq ko'rsatish imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Ennis R. H. Critical Thinking. – Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall, 1996.
2. Facione P. A. Critical Thinking: What It Is and Why It Counts. – Insight Assessment, 2015.
3. Halpern D. F. Thought and Knowledge: An Introduction to Critical Thinking. – 5th ed. – New York: Psychology Press, 2014.
4. Paul R., Elder L. Critical Thinking: Tools for Taking Charge of Your Professional and Personal Life. – Pearson, 2014.
5. Vygotsky L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978.
6. Brookfield S. D. Teaching for Critical Thinking: Tools and Techniques to Help Students Question Their Assumptions. – San Francisco: Jossey-Bass, 2012.
7. Prince M. Does Active Learning Work? A Review of the Research // Journal of Engineering Education. – 2004. – Vol. 93, No. 3. – P. 223–231.
8. Freeman S., Eddy S. L., McDonough M., Smith M. K., Okoroafor N., Jordt H., Wenderoth M. P. Active learning increases student performance in science, engineering, and mathematics // Proceedings of the National Academy of Sciences. – 2014. – Vol. 111, No. 23. – P. 8410–8415.
9. Mirzayeva N. Interaktiv ta'lim texnologiyalari orqali talabalar kreativ va tanqidiy fikrlash kompetensiyalarini shakllantirish metodikasi // Acta NUUz. – 2025. – Vol. 1, No. 1.9. – B. 118–120.
10. Mirzayeva N. Importance of implementing innovative technologies in teaching reading and writing // Konferensiya 2024. – 2024. – Vol. 1, No. 01.
11. Mirzayeva N. Innovative approaches in the methodology of teaching foreign languages // Konferensiya 2024. – 2024. – Vol. 1, No. 01.